

**Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШІНСЬКОГО»**

**Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра загальної та диференціальної психології**

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА ОСОБИСТОСТІ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення практичних занять та організації самостійної роботи для
здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності
053 Психологія

Одеса – 2024 рік

Рекомендовано рішенням вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол №1 від 29.08.2024 р.)

Рецензенти:

Оксана ВДОВІЧЕНКО, доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», декан соціально-гуманітарного факультету.

Маргарита КРЕМЕНЧУЦЬКА, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Диференціальна психодіагностика особистості: навчально-методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія. Укладач: Ольга САННІКОВА. Одеса: Університет Ушинського, 2024. 30 с.

Навчально-методичні рекомендації з курсу «Диференціальна психодіагностика особистості» розроблено відповідно до навчального плану і складаються з навчальної програми курсу, питань до самоконтролю, завдань для самостійної та індивідуальної роботи, глосарію та списку рекомендованої літератури. Вивчення дисципліни допоможе здобувачам орієнтуватися в методології науки психології, в принципах, методах і методиках психологічної науки, особливостях їх застосування, у тому числі для проведення наукових і практичних психологічних досліджень.

Матеріали призначені для здобувачів третього рівня, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

ЗМІСТ

1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Пояснювальна записка	5
3. Критерії оцінювання за різними видами роботи	6
4. Структура навчальної дисципліни	9
5. Програма навчальної дисципліни	10
6. Самостійна та індивідуальна робота	13
7. Форми підсумкового контролю успішності здобувачів.....	29
8. Рекомендовані джерела інформації.....	29

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, ОНП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Статус дисципліни: вибіркова	
Модуль – 1	Спеціальність: 053 Психологія ОНП Психологія	Рік навчання:	
Змістових модулів – 2		2-й	2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – есе		Семестр:	
Загальна кількість годин – 120		3-й	3-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 5	Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий) Ступінь освіти: доктор філософії (PhD)	Лекції	
		14 год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		18 год.	4 год.
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		68 год.	92 год.
		Індивідуальні завдання:	
		20 год.	20 год.
		Вид контролю: залік	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 26,7% : 73,3%

для заочної форми навчання – 6,7% : 93,3%

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета навчальної дисципліни: «Диференціальна психодіагностики особистості» – сприяти оволодінню понятійно-категоріальним апаратом наукових досліджень з диференціальної психології особистості та психодіагностики.

Передумови для вивчення дисципліни: для вивчення навчальної дисципліни «Диференціальна психодіагностика особистості» є такі навчальні дисципліни як «Сучасні методи дослідження в психології», «Теорії та концепції пізнання психічних явищ».

Очікувані результати вивчення дисципліни:

знати:

- теоретико-методологічні засади та принципи диференціальної психодіагностики особистості, загальні принципи диференціально-психологічного аналізу, структуру психологічного діагнозу як явища і логіку його постанови як процесу і результату психодіагностичного дослідження;
- теоретичні основи аналізу індивідуально-психологічних відмінностей між людьми, загальні закономірності та індивідуальні особливості функціонування психіки, їхні подібності та відмінності;
- психологічні особливості та відмінності різних рівнів континуально-ієрархічної структури особистості (формально-динамічний рівень, змістово-особистісний та соціально-імперативний), особливості діагностики їх проявів та детермінацію індивідуальних відмінностей;
- вимірювальні методи, переваги та недоліки різних психодіагностичних процедур, що використовуються при вирішенні різноманітних завдань психодіагностики властивостей особистості;
- нові технології та процедури психодіагностичного дослідження, основи кількісного та якісного аналізу даних психодіагностичних досліджень;
- професійно-етичні принципи психодіагностики, вимоги до користувачів психодіагностичних методів та методик;

уміти:

- застосовувати знання з психології та диференціальної психодіагностики особистості як науки про психологічні феномени, категорії і методи вивчення і опису загальних закономірностей та індивідуальних особливостей у функціонуванні та розвитку психіки;
- обґрунтовувати вибір психодіагностичного підходу, застосовувати кількісні й якісні, індивідуальні й групові методи психодіагностики у відповідності з поставленою метою (психологічною практикою) в залежності від наукових переваг, практичних цілей, свідомої позиції дослідника;
- розробляти програму діагностичного дослідження, планувати основні його етапи у відповідності до задач практичної роботи, організовувати та проводити емпіричне дослідження;
- визначати індивідуально-психологічні особливості особистості та їх походження;

- застосовувати знання про індивідуально-психологічні та групові відмінності для діагностичної, консультативної, корекційної, реабілітаційної та психотерапевтичної практики.
- проявляти творче відношення до професійної діяльності.

Опановуючи зміст навчальної дисципліни здобувач повинен дотримуватися принципів академічної доброчесності:

- сумлінно, вчасно і самостійно (крім випадків, які передбачають групову роботу) виконувати навчальні завдання, завдання проміжного та підсумкового контролю;
- бути присутнім на всіх навчальних заняттях, крім випадків, викликаних поважними причинами;
- ефективно використовувати час на навчальних заняттях для досягнення навчальних цілей, не марнуючи його на зайві речі;
- сумлінно виконувати завдання з самостійної роботи, користуватися інформацією з надійно перевірених джерел, опрацьовувати запропоновані та додаткові літературні джерела та Інтернет-ресурси.

Для навчальної дисципліни «Диференціальна психодіагностики особистості» за навчальним планом передбачається підсумковий контроль у формі заліку. Кількість балів, необхідних для заліку (максимальна кількість 60), аспірант отримує під час участі у практичних заняттях, виконання усіх видів самостійної роботи та ІНДЗ.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА РІЗНИМИ ВИДАМИ РОБОТИ

Вид роботи	Бали	Критерії
Практичне заняття	0	Здобувач виявляє повне незнання навчального матеріалу, не надає відповідей, не виконує завдань або виконує їх неправильно
	1	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, не може надати висновки; не проявляє активності при проведенні усного опитування на практичному занятті; не вміє використовувати наявні знання у стандартних ситуаціях / при вирішенні проблемних завдань
	2	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, не робить ґрунтовних висновків; бере участь у усному опитуванні, однак активність є нестабільною; не вміє використовувати наявні знання у стандартних ситуаціях / при вирішенні елементарних завдань

	3	Здобувач відтворює достатню частину навчального матеріалу, у відповідях наявні помилки, висловлюються власні міркування та висновки; бере участь у усному опитуванні, вміє використовувати наявні знання у стандартних ситуаціях / при вирішенні елементарних завдань
	4	Здобувач надає досить повні відповіді, виконує завдання, але припускається незначних помилок, які виправляє лише при зауваженні викладача; володіє знаннями з теми практичного заняття, яким бракує узагальненості; вміє використовувати їх у стандартних ситуаціях, при вирішенні нескладних проблемних завдань
	5	Здобувач надає повні відповіді, завдання відзначаються повнотою виконання, але припускає неточності, які виправляє сам або при першому зауваженні викладача; володіє узагальненими знаннями з теми практичного заняття, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє застосовувати вивчений матеріал; при вирішенні складних проблемних завдань потребує допомоги викладача
	6	Здобувач надає повні відповіді, завдання відзначаються повнотою виконання, але припускає неточності, які виправляє сам або при першому зауваженні викладача; володіє узагальненими знаннями з теми практичного заняття, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє застосовувати вивчений матеріал; при вирішенні складних проблемних завдань інколи потребує допомоги викладача
	7	Здобувач надає вичерпні відповіді, завдання відзначаються повнотою виконання без допомоги викладача; володіє узагальненими знаннями з теми практичного заняття, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє застосовувати вивчений матеріал; вирішує складні проблемні завдання
Самостійна робота	0	Робота не є виконаною, або є плагіатом
	1	Здобувач знає окремі факти, що стосуються навчального матеріалу; виявляє здатність елементарно висловлювати думку; самостійно та за допомогою викладача може виконувати частину практичних завдань; знає послідовність виконання завдання, етапи психодіагностичного дослідження; практичні завдання містять багато суттєвих відхилень від установлених вимог, при їх виконанні потребує допомоги викладача.

	2	Здобувач самостійно, логічно відтворює фактичний і теоретичний матеріал та наводить приклади; володіє навчальним матеріалом і використовує набуті знання, уміння у стандартних ситуаціях; самостійно виконує практичні завдання відповідно до методичних рекомендацій; практичні завдання мають окремі помилки; користується необхідними навчально-методичними матеріалами.
	3	Здобувач володіє глибокими знаннями, демонструє відповідні компетентності, використовує їх у нестандартних ситуаціях, самостійно працює з інформацією у відповідності до поставлених завдань; систематизує знання про індивідуальні та типологічні відмінності, володіє різними методами їхньої діагностики, вміє кількісно оцінювати ці відмінності; систематизує та узагальнює навчальний матеріал; самостійно користується додатковими джерелами інформації; без похибок виконує та аналізує практичні завдання.
Індивідуальне науково-дослідне завдання (есе)	0	Завдання не виконано або є плагіатом.
	1-3	Здобувач описав завдання фрагментарно, стандартними фразами, реферативно, без власних роздумів, самостійно не осмислює основні проблеми психології, диференціальної психології особистості та психодіагностики. Композиційна структура есе загалом витримана, проте наявні суттєві недоліки в аргументації основних положень, встановленні причинно-наслідкових зв'язків. Здобувач демонструє бідний словниковий запас, одноманітність граматичного ладу мови; спостерігається порушення мовностилістичних норм наукового стилю, зокрема наявне недоречне використання засобів виразності, неточне вживання термінології тощо; порушуються орфографічні й пунктуаційні норми.
	4-6	Здобувач описав завдання частково, не завжди зроблені висновки є самостійними і ґрунтовно доведеними. Здобувач демонструє розуміння проблеми, чітко її формулює, проте розкриває її на низькому теоретичному рівні, тема розкрита не повно, наявні фрагменти, які не відповідають темі. Робота характеризується змістовою цілісністю і послідовністю викладу, проте логічно упорядковані думки не пов'язані між собою мовними засобами.

		Здобувач розуміє основні проблеми наукових досліджень у галузі методології диференціальної психодіагностики особистості як інтегральної науки психології, проте припускається значної кількості помилок.
	7-9	Здобувач представив завдання на достатньому рівні. Загальна форма викладу відповідає жанру академічного есе, проте стиль викладу, використана лексика і термінологія не завжди відповідає академічним стандартам; виклад зрозумілий і чіткий; наявні незначні порушення логіки чи послідовності викладу; пояснюються альтернативні погляди на проблему та їх оцінка; використовуються прийоми порівняння, зіставлення й узагальнення. Текст есе відповідає необхідному обсягу, власна позиція викладена. Проблема розкрита з використанням основних термінів і понять психології, проте теоретичне обґрунтування не пов'язано з планом і результатами емпіричного дослідження. Наукове обґрунтування виконано схематично, внутрішня логіка тексту розмита.
	10	Здобувач представив завдання розгорнуто, творчо. Текст індивідуального науково-дослідного завдання за обраною темою, логікою, змістом відповідає вимогам, має необхідний обсяг, власна позиція викладена грамотно й доказово. Є посилання на літературні джерела, що свідчить про доброчесність здобувача. Проблема поставлена на теоретичному рівні, гіпотеза емпірично підтверджена. Результати викладені грамотно (таблиці і графіки подано коректно). Висновки обґрунтовані. Робота логічна, послідовна, композиційно чітка.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Модуль 1											
	денна форма						заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи диференціальної психології особистості як галузі психологічної науки												
Тема 1. Диференціальна психодіагностика особистості як наука і практика пізнання.	20	4	4			12	20	2	2			18
Тема 2. Методичне забезпечення диференціальної психодіагностики особистості.	20	2	2			16	20					20
Тема 3. Джерела індивідуальних відмінностей: індивід, особистість. Індивідуальність.	20	2	4			14	20					18
Разом за змістовим модулем 1	60	8	10			42	60	2	2			56
Змістовий модуль 2. Диференціальна діагностика індивідуально-типологічних властивостей особистості												
Тема 4. Методи дослідження здібностей та інтелекту	20	4	4			12	20	2	2			18
Тема 5. Психологічні	20	2	4			14	20					18

детермінанти індивідуальних												
Разом за змістовим модулем 2	40	6	8			26	40	2	2			36
ІНДЗ	20				20		20				20	
Усього годин	120	1 4	1 8		20	68	120	4	4		20	92

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи диференціальної психології особистості як галузі психологічної науки

Тема 1. Диференціальна психодіагностика особистості як наука і практика пізнання. Предмет, методи, структурні елементи диференціальної психодіагностики особистості. Структурний і динамічний підхід до дослідження одиниць організації особистості. Завдання, які стоять перед сучасною українською психодіагностикою. Зв'язок з іншими психологічними науками (психофізіологія, загальна психологія, соціальна психологія, вікова психологія, патопсихологія, психометрика, психотерапія тощо). Загальні методологічні принципи диференціально-психологічного аналізу. Проблема загального і індивідуального в психології, в особливостях номотетичного й ідеографічного підході у діагностуванні психологічних змінних (психічних процесів, психічних станів, властивостей тощо). Диференціальна психодіагностика як наука про оцінювання індивідуально-типових особливостей, відмінностей та їх детермінант. Диференціально-психологічний діагноз як предмет дослідження. Структура психологічного діагнозу. Психологічний діагноз, як явище (змінна особистості обстеженого, змінна особистості психолога та характер взаємодії між ними, ситуація обстеження, психодіагностичний інструментарій). Психологічний діагноз як логічний процес. Основні діагностичні підходи: стандартизований (статистичний) та нестандартизований (клінічний). Ситуація «клієнта» й «експертизи» при встановленні диференціального діагнозу. Особистість психолога, його професійно важливі якості. Прийоми нівелювання впливу суб'єктивних чинників у взаємодії «психолог – обстежений, клієнт».

Тема 2. Методичне забезпечення диференціальної психодіагностики особистості. Принципи, прийоми, техніка, конкретні психодіагностичні методики. Психодіагностичні методи та методики отримання інформації, типи емпіричних даних та способи їх отримання (L-техніка, Q-техніка, Т-техніка). Психодіагностичні методи та методики про вивчення загальних закономірностей та індивідуальних відмінностей в проявах психологічних властивостей особистості та її поведінки. Тест як *modus operandi* психодіагностики з моменту її зародження і по теперішній час. Поняття тесту. Класифікації тестів: за особливостями тестових завдань – вербальні-

невербальні; за процедурою – групові-індивідуальні, за спрямованістю – здібностей, особистості, окремих психічних функцій; за часовими обмеженнями – тести швидкості-результативності; за принципами їх конструювання – комп'ютеризовані-некомп'ютеризовані.

Переваги й недоліки сучасних комп'ютеризованих методик психодіагностики індивідуальних відмінностей. Інші методи диференціальної психодіагностики. Формалізовані та малоформалізовані методики. Мануал як джерело ключової інформації про психодіагностичну методику. Універсальні підходи при вивченні рис особистості за допомогою самооцінки та експертної оцінки (метод попарних порівнянь, процедура розміщення на шкалах тощо). Проективні методи в психодіагностиці індивідуальних відмінностей. Поняття проєкції, види проєктних методик (конститутивні, конструктивні, інтерпретаційні, катартичні, експресивні, імпресивні, адитивні, семантичні). Принципи, що лежать в основі проєктивного дослідження особистості. Ознаки (неоднозначність стимулів; відсутність обмежень у виборі відповіді, відсутність оцінки як «правильних» і «помилкових» відповідей обстежуваних). Приклади конкретних психодіагностичних методик. Необхідність адаптації зарубіжних тестів. Етапи процесу адаптації іншомовних тестів. Психодіагностика особистості і психологічна оцінка.

Тема 3. Джерела індивідуальних відмінностей: індивід, особистість. Індивідуальність. Індивід як представник біологічного виду *Homo sapiens*. Особистість – психологічний носій соціальних властивостей. Індивідуальність – інтегральна психологічна характеристика особистості (біосоціальна). Поняття «норми» в психології.

Типологічні підходи до особистості. Обмеження типологічного підходу. Психологічна структура властивостей особистості. Темперамент, характер, здібності, інтелект та їх співвідношення. Темперамент. Психологічні складові темпераменту та їх диференціальна діагностика (психічна активність в соціальній, руховій, інтелектуальній сферах та емоційність). Психодіагностичний інструментарій (тест-опитувальники). Характер як властивість особистості. Типологічний підхід до характеру особистості (теорії групування рис).

Свідомість та самосвідомість. Єдність трьох складових самосвідомості: пізнавальної (самопізнання), емоційно-ціннісної (самостворення) і дієвольової, регулятивної (саморегуляція). Методи та методики дослідження різних сфер особистості (свідомості, самосвідомості, їх складових; ціннісної сфери, особливостей емоційної, мотиваційної, вольової сфер особистості). Диспозиційний напрям психології особистості (теорія рис Г.Олпорта). Факторні структури особистості: теорія Р.-Б.Кеттелла, Г.Айзенка – порівняльна характеристика. Сучасні психодіагностичні засоби: п'ятифакторна модель вивчення особистості, НЕХАСО, методики FPI та ін. Методи діагностики темної тріади особистості (психопатії, нарцисизму, макіавеллізму) тощо. Огляд українських сучасних психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення властивостей особистості різних рівнів її структури.

Змістовий модуль 2. Диференціальна діагностика індивідуально-типологічних властивостей особистості

Тема 4. Методи дослідження здібностей та інтелекту. Проблема здібностей. Історія розвитку понять про здібності та інтелект. Характеристики здібностей. Біологічне і соціальне в структурі здібностей, фізіологічні основи здібностей. Загальні та спеціальні задатки та здібності. Рівні здібностей, талант, геніальність – диференціація понять. Обдарованість, проблема компетентностей, креативність як особистісна властивість й предиктор інтелекту. Основні підходи до вивчення креативності. Душевні розлади і геніальність. Механізми і чинники креативності. Інтуїція як механізм творчості. Діагностування креативності. Оцінка рівня творчого потенціалу особистості. Тестування здібностей особистості. Тести знань, проблеми вади, помилки тощо. Переваги та недоліки тестів знань. Психодіагностичні методики діагностики здібностей. Проблема індивідуальної компенсаторики та унікальності особистості.

Інтелект як психічна реальність. Види, індивідуальні відмінності інтелекту. Поняття про IQ - коефіцієнт інтелекту. Взаємозв'язок загального інтелекту й успішності. Взаємозв'язок інтелекту з властивостями особистості. Предиктори інтелекту. Інтелект та когнітивні стилі. Індивідуальні відмінності когнітивних стилів та їх психологічна характеристика. Психодіагностичний інструментарій. Методи та психодіагностичний інструментарій, спрямований на вивчення інтелекту (соціального, емоційного тощо) та когнітивних стилів. Тестологічні підходи до інтелекту.

Тема 5. Психологічні детермінанти індивідуальних відмінностей: біологічні та соціальні. Співвідношення понять «спадковість» (як біологічний вплив) – «середовище» (як соціальний вплив) у диференціальній психології. Типологічний підхід до дослідження особистості (темпераменту, характеру). Перевага біологічного в детермінації індивідуальних відмінностей. Психологія міжстатевих відмінностей. Стать як біологічне явище. Стать як соціокультурний зміст поведінки (гендер). Статова ідентичність. Емоційність як складова темпераменту, як стійка індивідуальна схильність до переживань емоцій певної модальності. Емоційні стилі. Психічна активність (в соціальній, інтелектуальній, руховій сферах) як друга складова темпераменту. Методи та методики діагностики емоційності та психічної активності. Когнітивні стилі як чинник в проявах індивідуальності.

Перевага соціального в детермінації індивідуальних відмінностей. Типологічне й індивідуальне в структурі характеру. Ознаки психопатій. Психодіагностичні методики діагностики акцентуацій характеру, пограничних станів та властивостей.

Методики діагностики рис характеру (за вибором). Соціальні чинники індивідуально-типових відмінностей: соціополітична ситуація, соціальний статусний рівень, фінансовий статус, сімейне середовище, виховання, освіта, професія, вплив якості життя на прояви індивідуальних відмінностей (соматичне, психологічне та психічне здоров'я). Особистість і малі групи як соціальне мікросередовище розвитку особистості. Поняття про

диференціальні крос-культурні дослідження рас, націй, етносів. Культурні відмінності та їх вияви. Виховання в контексті культури. Етнічна свідомість. Національний характер. Підходи, методи й психодіагностичні методики дослідження психологічних детермінант індивідуальних й групових відмінностей. Співвідношення спадковості і середовища в детермінації індивідуальних відмінностей.

6. САМОСТІЙНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи диференціальної психології особистості як галузі психологічної науки

Тема 1. Диференціальна психодіагностика особистості як наука і практика пізнання

Предмет, методи, структурні елементи диференціальної психодіагностики особистості. *Психодіагностика* - це область психологічної науки, що розробляє теорію, принципи і інструменти оцінки і виміру індивідуально-психологічних особливостей **особистості**.

Перш за все, слід звернути увагу на те, що ця дисципліна інтегрує психологію особистості, диференціальну психологію і психодіагностику. Міждисциплінарний статус проблеми особистості вимагає врахування всіх структурних елементів (рис.1).

Особистість із її неповторним духовним світом завжди була і продовжує залишатись однією з найскладніших проблем пізнання людини. У наш час потреба у науково достовірних і придатних для практичних завдань даних про психологію особистості помітно загострилася. Без цих знань неможливий прогрес науки і техніки, економіки й освіти, культури і мистецтва, розвитку людського суспільства. Особистість як предмет пізнання цікавить багато наук, що вивчають людину.

Особистість у загальній психології - ядро, інтегруюче начало, що зв'язує воедино різні психічні процеси індивіда і що надає його поведінці необхідну послідовність і стійкість. Соціальний аспект - вивчення статусу й соціальних ролей особистості у різних спільнотах, її самоприйняття в контексті цих ролей, настанови, міжособистісні взаємини, зв'язки людей у спільній діяльності тощо.

Диференціальна психологія робить акцент на вивченні індивідуально-психологічних особливостей особистості і відмінностей між людьми.

Саме тому *диференціальна психодіагностика особистості* спрямована на пошук, розробку й застосування методів, підходів, інструментарію, спрямованих на вивчення всіх цих особливостей.

Суттєвий вклад до загальної теорії особистості вносять педагогічна, вікова, етнічна психологія, психологія праці, психологія розвитку, психофізіологія соціальна психологія і ряд інших наук.

Згадайте матеріали першого року навчання де вивчалися *загальнонаукові принципи дослідження*, що впливають з філософських засад методології та логіки науки, такі, як; *системність* (розкриття цілісності об'єкта як системи та створення єдиної цілісної картини); *єдність теорії та практики* (пояснювальний принцип наукового пізнання та завдання науки на

службі практиці); *детермінізм* (визнання об'єктивності закономірного взаємозв'язку та взаємообумовленості явищ); *єдність теоретичного та емпіричного* (цілісність структури дослідження, практична перевірка пізнавальних проблем) тощо.

Наукове знання і сам процес його одержання характеризуються системністю і структурованістю. Насамперед у структурі наукового знання виділяються *емпіричний і теоретичний рівні*, а сукупність тих дослідницьких процедур, які ведуть до досягнення знання на цих двох рівнях, відповідно поділяється на емпіричний і теоретичний етапи наукового дослідження.

Зверніть увагу на проблему загального і індивідуального в психології, в особливостях номотетичного й ідеографічного підході у діагностуванні психологічних змінних (психічних процесів, психічних станів, властивостей особистості). Диференціальна психодіагностика оцінює не тільки індивідуально-типові та між групові особливості та відмінності, а й вивчає їх детермінанти, впливи різних чинників на їх виникнення та перебіг. У зв'язку з цим слід згадати взаємодією багатьох чинників (факторів):

- спадковість,
- біогенне середовище,
- соціальне середовище,
- виховання,
- власне психічне життя,
- діяльність людини тощо.

Ці фактори діють не порізно, а разом на складну структуру розвитку.

Важливу роль у формуванні та розвитку особистості, регуляції її свідомості та поведінки відіграє і соціальне мікросередовище – сукупність малих груп, до яких належить індивід і в яких здійснюються його міжособистісні контакти. Через соціальне мікросередовище справляється вплив на особистість суспільства та великих соціальних груп. Макросередовище – мікросередовище – особистість – такою є загальна спрямованість впливу суспільства на особистість.

Мала група – це соціальна група, де індивіди перебувають у безпосередній взаємодії і кожен член групи має досвід спілкування з усіма іншими. Саме сукупність малих груп, що функціонують у різних сферах життєдіяльності суспільства, становить соціальне мікросередовище, яке безпосередньо впливає на формування та розвиток особистості.

Саме тому, диференціальна психодіагностика включає й вивчення мікросередовища особистості, через яку здійснюється трансформація вимог суспільства, великих соціальних груп у конкретні зразки поведінки конкретної особистості.

Отже, *диференціальна психодіагностика особистості* – це область психологічної науки, що розробляє теорію, принципи і інструменти оцінки і виміру індивідуально-психологічних особливостей особистості, а також подібностей і відмінностей між людьми.

Психологічний діагноз, як явище охоплює такі основні змінні, які знаходяться у взаємодії між ними:

- змінна особистості *обстеженого*,
- змінна особистості *психолога*,
- ситуація обстеження,
- психодіагностичний інструментарій.

Отже, на наш погляд, психологічний діагноз є:

- а) результатом взаємодії певних знань про предмет дослідження;
- б) результатом взаємодії способів і прийомів, спрямованих на отримання інформації про предмет, що вивчається;
- в) результатом психодіагностичної діяльності, в якій проявляються індивідуально, - психологічні, індивідуально - фізіологічні і професійно важливі властивості особи психолога як суб'єкта, що управляє процесом постановки психологічного діагнозу і що виносить остаточне судження про нього.

Завдання на самостійну роботу (тема 1):

1. Вести термінологічний словник.
2. Розкрити основні діагностичні підходи: стандартизований (статистичний) та нестандартизований (клінічний).
3. Порівняти ситуацію «клієнта» й «експертизи» при встановленні диференціального діагнозу.
4. Навести прийоми нівелювання впливу суб'єктивних чинників у взаємодії «психолог – обстежений, клієнт».

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Навести визначення психодіагностики, диференціальної психології як науки.
2. Назвати та обґрунтувати основні фактори, які чинять важливу роль у формуванні та розвитку індивідуально-психологічних властивостей особистості.
Розкрити зміст ситуації «клієнта»
3. Розкрити зміст ситуації «експертизи» при встановленні диференціального діагнозу.
4. Схарактеризувати змінні (елементи) структури психологічного діагнозу.
5. Розкрити зміст та сутність основних діагностичних підходів: стандартизованого (статистичного) та не стандартизованого (клінічного).

Література:

- Основна: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 10.
Допоміжна: 2, 3, 5, 8.

Тема 2. Методичне забезпечення диференціальної психодіагностики особистості

Принципи, прийоми, техніка, конкретні психодіагностичні методики.

Таблиця 1

Моральні принципи проведення психодіагностичного дослідження

	Принципи	Зміст принципів
1	Принцип відповідальності	Психолог-діагност несе всю повноту відповідальності за можливий моральний збиток, у тому числі за збиток для соматичного й нервово-психічного здоров'я, який може бути заподіяний клієнту при неправильному проведенні психодіагностичного обстеження
2	Принцип нерозповсюдження діагностичного інструментарію	Професійні психодіагностичні методики можуть поширюватися тільки серед атестованих фахівців
3	Принцип забезпечення суверенних прав особистості	Дослідник (науковець, або практик) не повинен залучати обстеженню шляхом обману. Обстежений повинен знати, хто буде мати доступ до результатів обстеження і які рішення можуть бути прийняті
4	Принцип об'єктивності	Обстеження повинне бути безстороннім, у рамках доброзичливого нейтрального спілкування з клієнтом, без прояву симпатії або антипатії, без надання допомоги й підказок.
5	Принцип конфіденційності	Уся інформація, що отримана в процесі обстеження, повинна бути конфіденційною й може бути доступна тільки для тих, для кого вона призначена.
6	Принцип психо-профілактичного викладу результату	Результати діагностики повинні бути піднесені так, що б не травмувати психіку й самооцінку обстеженого.
7	Принцип коректності повідомлення результатів замовнику	Повідомлення результатів тестування замовнику обстеження (за запитом: колегам, батькам, членам сім'ї, вчителям, керівникам тощо) має бути коректним і не нашкодити клієнту. Виключення - офіційна експертиза.
8	Етична і юридична правомочність	Заповніть самостійно
9	Компетентність	Заповніть самостійно
...	...	...
Головним критерієм у визначенні міри відповідальності за постановку психологічного діагнозу і використання отриманих даних являється благополуччя клієнта.		

Психодіагностичні методи та методики отримання інформації.

Типи емпіричних даних та способи їх отримання (L-техніка, Q-техніка, T-техніка).

1. Дані, що отримані шляхом реєстрації реальної поведінки людини в повсякденному житті, прийнято називати «L»-даними. «L»-дані одержують

шляхом формалізації оцінок експертів, що спостерігають поведінку обстеженого в певних ситуаціях і протягом деякого періоду часу.

2. Вивчення особистості за допомогою опитувачів і інших методів самооцінок позначається як «Q»-дані. Завдяки простоті інструментальних конструкцій і легкості одержання інформації «Q»-дані (тести, опитувальники, самозвіти, шкали самооцінок тощо) займають центральне місце в особистісних дослідженнях. Число методик для одержання «Q»-даних величезне.

3. Дані об'єктивних тестів з контрольованою експериментальною ситуацією скорочено називаються «Т»-даними. «Т»-дані являють собою радикально новий підхід до дослідження особистості. Їх одержують у результаті об'єктивного виміру поведінки (вербального, невербального, соціального й індивідуального) без звертання до самооцінок або оцінок експертів.

У диференціально-психологічному дослідженні використовуються *Q-дані, L-дані, T-дані*, які дозволяють розкрити індивідуальність з суб'єктивної та об'єктивної точки зору. Збір цих даних повинен відбуватися у чіткій парадигмі диференціально-психологічного дослідження: варіаційного, кореляційного, психографічного чи порівняльного.

Тест як *modus operandi* психодіагностики з моменту її зародження і по теперішній час. Поняття тесту. Тест (англ. Test – проба, випробування, перевірка) розуміється ансамбль стандартизованих, стимулюючих певну форму активності, часто обмежених за часом виконання завдань, результати яких піддаються кількісній (і якісній) оцінці і дозволяють встановити індивідуально-психологічні особливості особи. Ефективне використання тестів залежить від обліку багатьох чинників, з яких до найважливіших відносяться:

- теоретична концепція, на якій базується той або інший тест;
- сфера застосування;
- весь комплекс відомостей, обумовлених стандартними вимогами до психологічних тестів, їх психометричних характеристик.

Поширені уявлення про «простоту» і доступність тестів не відповідають дійсності. Будучи засобом дослідження складних психічних явищ, тест не може тлумачитися спрощено як пропозиція завдання (завдань) і реєстрація його рішення. Наукове використання тестів можливе лише за умови опори на загальнопсихологічні знання, компетентність в області теорії і практики відповідних психодіагностичних досліджень. Не менше істотний дотримання етичним нормам психодіагностики.

Класифікації тестів:

- за особливостями тестових завдань – вербальні-невербальні;
- за процедурою – групові-індивідуальні,
- за спрямованістю – здібностей, особистості, окремих психічних функцій;
- за часовими обмеженнями – тести швидкості-результативності;
- за принципами їх конструювання – комп'ютеризовані, некомп'ютеризовані.

Переваги (А) й недоліки (Б) сучасних комп'ютеризованих методик психодіагностики індивідуальних відмінностей.

А). До **достоїнств** сучасних комп'ютеризованих методик психодіагностики, порівняно до традиційних, слід віднести:

- стабільність програми, що реалізовується, забезпечує постійність умов тестування, що трудно при немашинному пред'явленні завдань;
- забезпечується точність і однозначність реєстрації безлічі можливих реакцій обстеженого;
- можливість відновити і прослідити послідовність дій обстеженого;
- порівняно легко утворюються єдині банки психодіагностичних даних, а тим самим встановлюються емпірично обґрунтовані тестові норми для різних груп обстежуваних;
- розширюються можливості вживання потужного математико-статистичного апарату аналізу даних, спрощується розробка нових процедур аналізу;
- полегшується збереження конфіденційності результатів тестування ...
- ... (продовжити список на ваш розсуд)

Б). До **недоліків** сучасних комп'ютеризованих методик психодіагностики можна віднести:

- відсутність безпосереднього спостереження і живого контакту з обстеженим;
- не всі тести підлягають комп'ютеризації (гугл-форма...);
- автоматизована версія вже відомої психодіагностичної методики потребує спеціальної перевірки - ревалідації...
- ... (продовжити список на ваш розсуд)

Універсальні підходи при вивченні рис особистості за допомогою самооцінки та експертної оцінки (метод попарних порівнянь, процедура розміщення на шкалах тощо).

Проективні методи в психодіагностиці індивідуальних відмінностей. Поняття проєкції, види проєктивних методик (конститутивні, конструктивні, інтерпретаційні, катартичні, експресивні, імпресивні, адитивні, семантичні). Принципи, що лежать в основі проєктивного дослідження особистості. Ознаки (неоднозначність стимулів; відсутність обмежень у виборі відповіді, відсутність оцінки як «правильних» і «помилкових» відповідей обстежуваних). Приклади конкретних психодіагностичних методик. Психодіагностика особистості і психологічна оцінка.

Завдання на самостійну роботу (тема 2):

1. Вести термінологічний словник.
2. Продовжити список переваг сучасних комп'ютеризованих методик психодіагностики рис особистості (на власний розсуд)
3. Продовжити список недоліків сучасних комп'ютеризованих методик діагностики властивостей особистості (на власний розсуд)

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Надати визначення психодіагностичних методів та методик отримання інформації. Навести приклади.
2. Назвати моральні принципи проведення психодіагностичного дослідження.
3. Чому питання моральних принципів важливі в психодіагностиці.
4. Дати визначення формалізованим та неформалізованим методикам.
5. Навести класифікацію тестів (будь якого автора) і надати їй характеристику
6. Обґрунтувати необхідність адаптації зарубіжних тестів.
7. Навести етапи процесу адаптації іншомовних тестів.
8. Дати характеристику Мануалу методик як джерелу ключової інформації про психодіагностичну методикам.
9. Розкрити поняття проєкції, види проєктних методик.
10. Навести типи емпіричних даних та розкрийте способи їх отримання (L-техніка, Q-техніка, T-техніка).

Література:

Основна: 1, 2, 4, 5, 6, 7.

Допоміжна: 2, 3, 5, 8.

Тема 3. Джерела індивідуальних відмінностей: індивід, особистість. Індивідуальність. В зарубіжній і вітчизняній літературі висловлюється думка про те, що проблема теорії індивідуальних відмінностей – прерогатива особливої області досліджень – диференціальної психології. У той же час, розділення психодіагностики (як практики тестування) і диференціальної психології (як теорії, що пояснює індивідуально психологічні відмінності) носить штучний характер, насправді вони органічно доповнюють один одного, утворюючи єдине ціле. Згадайте ключові поняття: індивід, особистість. Індивідуальність. Індивід – представник біологічного виду *Homo sapiens*. Особистість – психологічний носій соціальних властивостей; індивідуальність – інтегральна психологічна характеристика особистості (біосоціальна).

Типологічні підходи до особистості. Обмеження типологічного підходу. Для означення властивостей особистості, які є **однаковими** у всіх членів спільноти, в якій відбувається життєдіяльність людини, вживається поняття «тип особистості». Ця однаковість особистісних рис потрібна для організації життєдіяльності спільноти. Жодна спільнота не змогла б існувати, якби її члени не засвоїли в процесі спілкування загальних для неї властивостей, які потрібні індивідам для взаємодії. Через механізм взаємодії члени спільноти набувають соціальності, тобто загальних, типових властивостей. Водночас індивідуальне (одиничне) як елемент будь-якої системи (загальне), вміщуючи в собі всі складові системи загального (типового), не тільки змінюється сам, але й завдяки конструюванню особливих зв'язків із іншими елементами системи, детермінує зміну всієї системи (соціально-типового). Так завдяки єдності типізації та індивідуалізації формується особистість. Отже, існує два протилежних (за полюсами) підходи –

типологічний та одиничний (індивідуальний). Диференціальна психодіагностика зосереджується на діагностуванні рис особистості.

Диспозиційний напрям психології особистості (теорія рис Г.Олпорта).

Теорію рис плідно розробляв основоположник ідіографічного підходу до особистості Г. Олпорт. Критикуючи типологічний підхід, він вказував, що будь-яка типологія ґрунтується на визначенні певного сегмента із цілісної особистісної структури і на приписуванні йому невласного структури значення. Особистісна риса (риса особистості) – гіпотетична базова диспозиція або характеристика особистості, яку можна використовувати для пояснення постійності і послідовності її поведінки.

Риси поєднують групи тісно зв'язаних ознак і виступають як деякі інтегральні характеристики, що узагальнюють інформацію, що втримується в даній групі ознак. Число рис визначає розмірність особистісного простору.

Типи поєднують групи схожих обстежених і становлять інший набір пояснювальних понять, де в якості імені поняття виступає назва відповідного типу, а зміст розкривається описом типового (або усередненого) представника. Таким чином, підхід на основі рис вимагає угруповання *особистісних ознак*, а підхід на основі типів — угруповання обстежених (*випробуваних*) осіб.

Способи виокремлення рис:

1. Концептуалізація особистості, пошук рис, що відповідають теоретичним уявленням.

2. Вивільнення семантичної подібності психологічних якостей. Кожна людина володіє власним семантичним простором, основними вимірами в якому є сила, активність і оцінка.

3. Факторний аналіз. Його використовують переважно для виявлення характеристик, що не піддаються безпосередньому спостереженню, проте можуть впливати на сукупність властивостей.

Факторні структури особистості: теорія Р.-Б.Кеттелла, Г.Айзенка – порівняльна характеристика.

За твердженням Р.-Б. Кеттелла, серед рис особистості можна виокремити поверхові (вторинні), а серед них – конституційні (обумовлені генетично) і характерологічні (розвиваються під впливом досвіду і навчання). Р. Кеттелл застосував факторний аналіз (групування простору показників). Для опису особистості дорослої людини Р.-Б. Кеттелл вважав достатнім 19 зазначених ним факторів, а для опису дитини – 12. Усі фактори мають додатний і від'ємний полюси, однак це не означає переваги значень: у психологічному плані вони рівноцінні, а позитивними або негативними можуть ставати лише в контексті певної ситуації.

За Г.-Ю. Айзенком центральним поняттям структури особистості назвав два базових фактори: Е (екстраверсія - інтроверсія) і N (нейротизм - емоційну стабільність), які, поєднуючись, сприяють створенню чотирьох типів особистості. Надалі Г.-Ю. Айзенк додав ще один фактор Р (психотизм - сила Супер-Его).

Деякі сучасні психодіагностичні засоби.

«Велика п'ятірка». Ґрунтовну роботу щодо змісту цього підходу провели дослідники П. Коста та Р. Мак-Крей, Л. Голдберг, В. Норман, які намагалися визначити найважливіші для людей риси. Модель заснована на змінних, найширше представлених у мові. При цьому за основу було взято твердження, що «мовну особистість» формують:

- екстраверсія (втягнутість): товариськість, напористість або спокій, пасивність;
- доброзичливість (приємність): доброта, довіра, теплота або ворожість, егоїзм, недовіра;
- сумлінність (надійність): організованість, ґрунтовність, надійність або безтурботність, недбалість, ненадійність;
- емоційна стабільність: розслаблення, урівноваженість, стійкість або нейротизм - нервозність, пригніченість, дратівливість, невротизм;
- культурність, відкритість до досвіду: спонтанність, креативність або обмеженість, пересічність, вузькість інтересів.

Фактори «великої п'ятірки» у дослідженнях можуть позначати по-різному, однак загальний зміст моделі досить стабільний.

Модель особистості «HEXACO» підсумує характеристики особистості людини в термінах шести вимірів або факторів: Чесність-Смиренність (Н), Емоційність (Е), Екстраверсія (Х), Згода (А), Сумлінність (С) і Відкритість до досвіду (ПРО).

Кожний із цих шести факторів представлено багатьма зв'язаними особистісними характеристиками (або рисами). Одні характеристики вказують на високий рівень фактору, інші – на низький рівень. Особистість даної людини може бути виражена загалом по рівням шести особистісних факторів. Кожний із шести особистісних факторів приблизно не пов'язаний з іншими, тому рівень людини за значеннями одного фактору не може бути прогнозований на досягнення інших п'яти.

Психодіагностика самосвідомості. Найпоширеніші такі *традиційні і розроблювані класи методик*:

- *стандартизовані самозвіти* у формі описів і самоописів (теститальники, списки дескрипторів, шкальні техніки);
- *нестандартизовані самозвіти* (вільні само описи) з наступним контент-аналітичним обробленням;
- *ідеографічні методики* типу репертуарних решіток;
- *проективні техніки* разом із *рефрактивними* техніками (наприклад, «Методика керованої проекції») тощо.

Завдання на самостійну роботу (тема 3):

1. Вести термінологічний словник.
2. Навести приклади українських сучасних психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення властивостей особистості різних рівнів її структури.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Навести (за вашим вибором) психологічну структуру властивостей особистості.

2. Згадати та визначити психологічні властивості особистості : темперамент, характер, здібності, інтелект та їх співвідношення.

3. Навести та дати короткий опис психодіагностичних методик, спрямованих на діагностику темпераменту та характеру.

4. Психологічні складові темпераменту (психічна активність в соціальній, руховій, інтелектуальній сферах та емоційність) та їх диференціальна діагностика.

5. Пояснити єдність трьох складових самосвідомості: пізнавальної (самопізнання), емоційно-ціннісної (самостворення) і дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція).

6. Скласти список психодіагностичних методик, спрямованих на діагностику самосвідомості. Вказати авторів і джерела посилання.

Література:

Основна: 1, 2, 4, 5, 6, 9.

Допоміжна: 2, 3, 5, 7, 8.

Змістовий модуль 2. Диференціальна діагностика індивідуально-типологічних властивостей особистості

Тема 4. Методи дослідження здібностей та інтелекту. Проблема здібностей. Загальні та спеціальні задатки та здібності. Рівні здібностей, талант, геніальність – диференціація понять. Основні підходи до вивчення креативності.

Приклади методик, що діагностують:

- **соціально-психологічні особливості особистості.** Діагностика локусу контролю (Є.Ф. Бажин, Є.А. Голинкіна, А.М. Еткінд). Визначення ролевих позицій в міжособистісних стосунках (Е. Берн). Експрес-діагностика рівня соціальної ізольованості (Д. Рассел і М. Фергюссон). Експрес-діагностика рівня соціальної фрустрованості (Л.І. Вассерман);

- **адаптаційні можливості особистості.** Діагностика соціально-психологічної адаптації (До. Роджерс, Р. Даймонд). Експрес-діагностика рівня соціальної ізольованості (Д. Рассел і М. Фергюссон). Експрес-діагностика рівня соціальної фрустрованості (Л.І. Вассерман). Тест-опитувальник соціальної адаптивності (О.П. Саннікова, О.В.Кузнєцова). Комплексна діагностика індивідуального профілю особистісної активності (О.П. Саннікова, О. В. Кузнєцова);

- **комунікативну компетентність.** Діагностика емоційних бар'єрів в міжособовому спілкуванні (В. В. Бойко). Діагностика емпатії. Модальнісний тест-опитувальник емпатії (О.П. Саннікова). Тест-опитувальник емпатичної спрямованості (О. П. Саннікова, О. А. Оріщенко). Дослідження комунікативно-характерологічних тенденцій (Т. Лірі). Діагностика комунікативної толерантності (В. В. Бойко).

- **ціннісні орієнтації.**

Діагностика ціннісних орієнтацій особистості (С. С. Бубнова).

- **особистісних деформацій і відхиленої поведінки.**

Визначення характерологічних акцентуацій (К. Леонгард). Патохарактерологічний діагностичний опитувальник (А.Е. Лічко).

Знайомство з діагностикою особистісних розладів за допомогою багатофакторного опитувальника ММР1 («Міні-мульт»). Визначення деструктивних установок в міжособових стосунках (В. В. Бойко). Самооцінка форм агресивної поведінки (модифікований варіант Басса-Дарки). Діагностика ворожості (за шкалою Кука- Медлей).

- опановуючої поведінки.

Діагностика типологій психологічного захисту (Р. Плутчик в адаптації Л. Вассермана, та ін.). Копинг-поведінка в стресових ситуаціях (С. Норман, Д.Ф. Ендлер, Д.А.Джеймс, М.І.ПаркерЮ адаптований варіант Т. А. Крюк).

Інтелект як психічна реальність. Види, індивідуальні відмінності інтелекту. Поняття про IQ - коефіцієнт інтелекту. Взаємозв'язок загального інтелекту й успішності. Взаємозв'язок інтелекту з властивостями особистості. Предиктори інтелекту.

Діагностика «Емоційного інтелекту» (Н. Хол). Діагностика особистісної креативності (Е.Е. Тунік). Визначення соціальної креативності особистості. «Діагностика комунікативної креативності» (О.П. Саннікова, Р.В. Білоусова). Дослідження комунікативно-характерологічних тенденцій (Т. Лири.). Діагностика комунікативної толерантності (В. В. Бойко). Експрес-діагностика стійкості до конфліктів. Діагностика соціально-психологічної адаптації (До. Роджерс, Р. Даймонд)

Когнітивний стиль характеризує спосіб переробки інформації і прийняття рішень. Вчені виокремлюють такі когнітивні стилі як: полезалежність/полenezалежність, вузький/широкий діапазон еквівалентності, вузькість/широта категоризації, ригідність/гнучкість пізнавального контролю, толерантність до нереалістичного досвіду, імпульсивність/рефлексивність, конкретна/абстрактна концептуалізація, когнітивна простота/складність.

Завдання на самостійну роботу (тема 4):

1. Вести термінологічний словник.
2. Скласти таблицю переваг та недоліків тестів **знань**

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Навести визначення творчого потенціалу особистості ... як науки.
2. Провести диференціацію понять: здібності, талант, геніальність. Обдарованість.
3. Розкрити взаємозв'язок загального інтелекту й успішності.
4. Навести та розкрити зміст методик які діагностують інтелект (соціальний, емоційний тощо) т
5. Розкрити індивідуальні відмінності когнітивних стилів та їх психологічну характеристику
6. Методи та психодіагностичний інструментарій, спрямований на вивчення когнітивних стилів.

Література:

Основна: 3, 6, 8, 9, 10.

Допоміжна: 1, 2, 4, 6, 7, 9.

Тема 5. Психологічні детермінанти індивідуальних відмінностей: біологічні та соціальні. Співвідношення понять «спадковість» (як біологічний вплив) – «середовище» (як соціальний вплив) у диференціальній психології. В основі виділення даних напрямів знаходиться детермінація розвитку особистості під впливом середовища і спадковості. Розглянемо кожний із перерахованих напрямів.

Представники біогенетичного підходу кладуть в основу розвитку особистості біологічні процеси дозрівання організму. Сам процес розвитку трактується основним чином як дозрівання, стадії якого універсальні. Центром уваги представників біогенетичного напрямку є проблеми розвитку людини як індивіда, що має певні антропогенетичні властивості (задатки, темперамент, біологічний вік, стать, нейродинамічні властивості, органічні потреби, потяги тощо.), які проходять різні стадії дозрівання під час реалізації філогенетичної програми виду в онтогенезі.

Представники соціогенетичного підходу відкидають значення біологічних факторів і пояснюють процес розвитку людини через структуру суспільства, через способи соціалізації, взаємовідносини з оточуючими, тобто соціальна поведінка людини пояснюється через замкнуті в собі властивості середовища, до яких людина повинна пристосуватися. Основним завданням представників соціогенетичного напрямку є вивчення процесів соціалізації людини, засвоєння людиною соціальних норм і ролей, набуття соціальних настанов і ціннісних орієнтацій, формування соціального і національного характеру людини як члена тієї або іншої спільноти.

Представники психогенетичної (персоногенетичної теорії) трактують психічний розвиток як повністю спонтанний процес, не залежний ані від біологічного, ані від соціального. Такими самодетермінуючими психічними явищами можуть бути емоції, потяги, мотиви, пізнавальна сфера тощо. Психологічний розвиток трактується як повністю спонтанний процес

Концепція конвергенції (взаємодії) двох факторів розвитку особистості. Дискусії психологів з приводу основних джерел розвитку особистості (спадковість чи оточення) спричинилися до формування теорії конвергенції цих факторів. Основоположник її німецько-американський психолог Вільям Штерн (1871-1938) доводив, що психічний розвиток є не простим виявом вроджених властивостей і не простим сприйняттям зовнішніх впливів, а результатом конвергенції внутрішніх задатків із зовнішніми умовами життя.

Культурно-історичний системно-діяльнісний підхід розвитку особистості. *Представники цього напрямку* вважали, що розвиток особистості відбувається в процесі залучення людини до різних видів діяльності. Ніде окрім діяльності людина не розвивається.

Психологія міжстатевих відмінностей.

Стать як біологічне явище (sex) стосується індивідних характеристик: вона визначається в момент зачаття людини і не змінюється. Приймати, або відкидати свою стать, переживати її як благо чи покарання людина може під впливом культурно-соціальних чинників: очікувань батьків, уявлень про призначення власної статі, її цінності тощо. Тому природні основи поведінки

можна посилити або загальмувати, однак це може ослабити продуктивність людської діяльності і призвести до виникнення неврозів

Стать як соціокультурний зміст поведінки (gender) зумовлюють чинники зовнішнього середовища: виховання, найближче оточення, культурні і моральні цінності суспільства, в якому зростає дитина, тощо

Біологічна стать і психологічний складник пов'язані неоднозначно: чоловік може мати жіночий характер, а жінка – поводитися по-чоловічому. Щоб людина прийняла, усвідомила свою стать і навчилася використовувати її ресурси, необхідна статеворольова соціалізація - засвоєння в онтогенезі пов'язаних зі статтю ролей, цінностей, форм поведінки і діяльності.

Процес статеворольової соціалізації дітей має такі істотні характеристики: зв'язок зі ступенем засвоєння дітьми статевих ролей; зв'язок із формуванням статеворольових цінностей, орієнтацій, мотивів поведінки, системи ставлень особистості до себе як представника певної статі і до оточення; статеворольові уявлення і статева ідентифікація; тісний зв'язок з процесом формування Я-концепції дитини і представлення образу Я в когнітивному, емоційному та оцінно-вольовому компонентах; неадекватний перебіг статеворольової соціалізації в дошкільному віці як причина порушень статеворольової і психосексуальної орієнтації на пізніших стадіях онтогенезу, неврозів та інших психотичних процесів

Соціальні чинники індивідуально-типових відмінностей: соціополітична ситуація, соціальний статусний рівень, фінансовий статус, сімейне середовище, виховання, освіта, професія, вплив якості життя на прояви індивідуальних відмінностей (соматичне, психологічне та психічне здоров'я). Важливу роль у формуванні та розвитку особистості, регуляції її свідомості та поведінки відіграє соціальне мікросередовище — сукупність малих груп, до яких належить індивід і в яких здійснюються його міжособистісні контакти. Через соціальне мікросередовище справляється вплив на особистість суспільства та великих соціальних груп. Макросередовище — мікросередовище — особистість такою є загальна спрямованість впливу суспільства на особистість.

Мала група — це соціальна група, де індивіди перебувають у безпосередній взаємодії і кожен член групи має досвід спілкування з усіма іншими. Саме сукупність малих груп, що функціонують у різних сферах життєдіяльності суспільства, становить соціальне мікросередовище, яке безпосередньо впливає на формування та розвиток особистості. Соціальний механізм внутрішньої групової ідентифікації ґрунтується на ціннісно-нормативній регуляції поведінки членів групи. Виконання чи невиконання ними певних групових вимог тягне за собою відповідні заохочення або санкції. Засобами ідентифікації виступають різні способи спілкування: навіювання, переконання, неусвідомлене наслідування та свідоме прийняття впливу групи. Основним аспектом соціологічного дослідження малих груп є аналіз функції соціального середовища як посередника у процесі взаємодії особистості та суспільства. Ця функція пов'язана з трансформацією вимог суспільства, великих соціальних груп у конкретні зразки поведінки.

Поняття про диференціальні крос-культурні дослідження рас, націй, етносів. Культурні відмінності та їх вияви.

Тріада «культура - суспільство – особистість» являє собою соціально-філософську, культурологічну та психологічну проблему, яка включає в себе безліч аспектів. Для вивчення особистості важливо розуміти, яку роль вона відіграє в культурі того, або іншого історично конкретного суспільства, як узгоджуються інтереси особистості і суспільства, яке існувало ставлення до людини протягом даної епохи, яка роль особистості в культурному прогресі тощо. Психологічний аспект цієї проблеми вивчається історичною психологією (не історією психології, яка вивчає розвиток самої науки). Маскулінність і фемінність впливають на формування особистості як філогенетично зумовлені властивості психіки і як соціокультурні утворення, закладені в онтогенезі.

Статева ідентичність - аспект статевої свідомості, який описує суб'єктивне переживання людиною себе як представника статі. Соціальним вираженням статевої ідентичності є статева роль - система середовищних стандартів, приписів, нормативів, очікувань, якою повинна бути дитина (людина), щоб її визнавали як хлопчика (чоловіка) чи дівчинку (жінку). Оскільки ідентичність - явище складне, можна виокремити такі його аспекти:

- адаптаційна (соціальна) статева ідентичність описує те, як особистість зіставляє свою поведінку з поведінкою інших чоловіків і жінок;
- цільова концепція Я як набір індивідуальних установок чоловіка і жінки про те, якими вони повинні бути;
- персональна ідентичність, що полягає в особистісному зіставленні себе з іншими людьми;
- его-ідентичність, тобто глибоке психологічне ядро того, що особистість як представник власної статі означає для самої себе.

Основою моделі ідентичності є: рівень співвідношення її аспектів; незалежність, ортогональність маскулінності і фемінності як вимірів ідентичності.

Андрогінія (грец. androgynos - двостатевий) - **багатомірна** інтеграція проявів емоційно-експресивного (жіночого) та **інструментального** (чоловічого) стилів **діяльності**, свобода тілесних експресій, відсутність жорсткого диктату статевої ролі, **емансипація обох статей**. Високомаскулінні чоловіки і високофемінні жінки мають більше труднощів у тих видах діяльності, які не відповідають традиційним статево-рольовим стереотипам, тоді як андрогінні особистості з високими потенціями маскулінності і фемінності легше змінюють тип і стиль діяльності залежно від умов, менше піддаються дистресам.

С. Бем так характеризує статево-рольові типи:

- маскулінні чоловіки (нечутливі, енергійні, честолюбні);
- маскулінні жінки (наділені сильною волею, схильні змагатися з чоловіками і претендувати на їх місце у професії, соціумі, сексі);
- фемінні чоловіки (чутливі, цінують людські стосунки і досягнення духу, нерідко належать до світу мистецтва);

- фемінні жінки (архаїчний тип абсолютно терплячої жінки, що охоче погоджується бути «фоном» у житті близьких людей, характеризуються витримкою, вірністю і відсутністю егоїзму);

- андрогінні чоловіки (поєднують у собі продуктивність і чутливість, нерідко обираючи гуманні професії лікаря, педагога тощо);

- андрогінні жінки (здатні розв'язувати цілком «чоловічі» завдання, використовуючи жіночі засоби (гнучкість, комунікабельність);

- недиференційовані чоловіки і жінки (часто не вистачає лібідо в широкому значенні слова, вони страждають від нестачі життєвих сил).

Отже, стать - багатогранне біологічне, психічне і соціокультурне утворення, яке пронизує всі рівні (організм, індивід, особистість) інтегральної індивідуальності. Предметом диференціально-психологічного аналізу передусім є міжстатеві відмінності, обумовлені не культурними чинниками, а індивідним рівнем.

У психологічному розумінні з андрогінією пов'язують високі можливості соціальної адаптації. Існують певні якості, які характеризують особистість людини, її культуру, внутрішній світ тощо. Людина формується у конкретному історичному часі. Він, в свою чергу, включає в себе все «тіло культури», тобто весь попередній досвід, культурну традицію, загальнокультурну атмосферу.

Завдання на самостійну роботу (тема 5):

1. Вести термінологічний словник.
2. Пояснити співвідношення понять «спадковість» (як біологічний вплив) – «середовище» (як соціальний вплив) у диференціальній психології.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Навести визначення емоційності як складової темпераменту, як стійкої індивідуальної схильності до переживань емоцій певної модальності.
2. Пояснити поняття статі як біологічного явища і як соціокультурного змісту поведінки (гендеру).
3. Визначити поняття «статева ідентичність».
4. Розкрити методи та методики діагностики емоційності та психічної активності.
5. Навести методики діагностики рис характеру (за вибором).
6. Навести ознаки психопатій та запропонувати методику для їх діагностики.

Література:

Основна: 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10.

Допоміжна: 1, 2, 6, 7, 9.

7. ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Розподіл балів, які отримують студенти за результатами поточного і підсумкового контролю (залік)

Поточний контроль (практичні заняття, самостійна робота)			ІНДЗ	Сума
Теми	Бали	Разом	0-10	0-100
Тема 1.	0-20	0-90		
Тема 2.	0-10			
Тема 3.	0-20			
Тема 4.	0-20			
Тема 5.	0-20			

Шкала оцінювання за всіма видами контролю:

Сума балів за всі види Навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	Зараховано
82-89	B	Зараховано
74-81	C	
64-73	D	
60-63	E	Зараховано
35-59	FX	
0-34	F	Не зараховано

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Диференційна психологія: підручник. За заг. ред. С. Д.Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 496 с.
2. Карапетрова О.В. Диференціальна психологія: навчальний посібник. Бердянськ: БДПУ, 2014. 216 с.
3. Луценко О. Л. Практичні роботи з психодіагностики. Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2018. 10 с.
4. Мазяр О. В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2017. 284 с.
5. Романовська Л. І., Подкоритова Л. О. Диференційна психологія: навчальний посібник. Львів: Новий світ-2000, 2023. 236 с.
6. Самошкіна Л. М. Психодіагностика: навч. наоч. посіб. з мультимедійним курсом. Під ред. чл.-кор. АПН України, професора Е. Л. Носенко. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2018. 448 с.
7. Саннікова О. П. Континуально-ієрархічна модель особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. №3-4 (73-74). С.166-177.
8. Саннікова О. П., Гордієнко І. О. Презентація психодіагностичної методики «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття». *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. освіти»*. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2019. Вип. 9(38). С.107-119.

9. Саннікова О. П., Гордієнко І. О. Психодіагностична методика «Індивідуальна композиція показників самоприйняття»: перевірка теоретичного конструкту. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / За ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. 2018. №1 (13). С.140-145.

10. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.

Допоміжна:

1. Баклицька О. П., Баклицький І. О., Сірко Р. І., Слободяник В. І. Психодіагностика. Психологічний практикум: навч. посібн. Львів: Сполом, 2015. 464 с.

2. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики: навч. посібн. 3-є видання. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 464 с.

3. Палій А. А. Диференціальна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2010. 432 с.

4. Петровська І. Р. Практикум з психодіагностики. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 52 с.

5. Саннікова О. П. Макроструктура особистості: психологічний опис. *Наука і освіта*. Тематичний спецвипуск: «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». 2013. № 7/СХVII. С. 7-12.

6. Саннікова О. П., Кузнєцова О. В. Системний аналіз адаптивності особистості: монографія. Одеса: Видавництво ВМВ, 2017. 392 с. URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/17421>.

7. Саннікова О. П., Саннікова А. О. Сценічні бар'єри: диференціально-психологічний підхід: монографія. Одеса: Видавництво ВМВ, 2014. 238 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/15932>.

8. Sannikova O. Continuality principle in the structure of personality characteristics. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III(21). Issue: 43. P.62-66.

9. Sannikova O., Melenchuk N., Sannikov A. Adventurousness of personality: construct and diagnostics. *Georgian Medical News*. 2021. № 2 (311). P.109-115.

Інформаційні ресурси

Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua>

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: офіційний сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

Одеська національна наукова бібліотека: офіційний сайт. URL: <http://odnb.odessa.ua/>.

Бібліотека Університету Ушинського: офіційний сайт. URL: <https://library.pdpu.edu.ua/>